

Левик Богдан. Основні психоаналітичні висновки роботи Стефана Балея «З психології творчості Шевченка»

Проаналізовано психоаналітичне дослідження творчості Т. Г. Шевченка українсько-польським вченим, академіком Стефаном Володимировичем Балеєм на основі двох творів поета: поеми «Гайдамаки» і вірша «Мені тринадцяти минало...». Робота написана в кінці 1916 р. у Львові в український період наукової діяльності під впливом австрійської школи психоаналізу З. Фрейда. Запропоновано авторська оцінка-бачення даного дослідження.

Ключові слова: Балеї Стефан, психоаналітика, Львівсько-варшавська школа, Тарас Шевченко.

Стефан-Максим Володимирович Балеї прожив 67 років. Його наукова діяльність поділяється на два періоди: український 1911-1927 рр., коли він вчився і працював у Львові та польський 1928-1952 рр., коли він трудився у Варшаві. Тут він прожив 24 роки, включаючи німецьку окупацію. Основні фундаментальні вищі знання отримав у Львівському університеті, спочатку на філософському, а згодом на медичному (лікарському) факультетах (1917-1922 рр.). З часом мав змогу поглиблювати отриманий філософський фах у Парижському університеті (Сорбонні), Відні, Берліні, у США, де вивчав причини молодіжної злочинності. Балеї брав приватні уроки у віденського психоаналітика Зигмунда Фрейда. Свої дослідницькі роботи писав на українській, польській та німецьких мовах. Після закінчення університету якийсь час викладав математику, початкову психологію і логіку в гімназіях Львова, Тернополя, Перемишля, де зацікавився дитячою психологією. Його університетський учитель-наставник К. Твардовський не зумів добитись відповідної кафедри для

Балея С. у Львові, причиною стала участь вченого у підготовці українського студентства у Вільному українському університеті, його публікації у Науковому товаристві імені Т. Шевченка. Балея С. В. так і не став викладачем українських вищих навчальних закладів. Поляк, українського походження, "gente Rutenus, nationale Polonus". Стефан Балея був низького росту, толерантною, витриманою особою, з гострим розумом, не любив дискутувати. Добре був обізнаний з тогочасними концепціями провідних європейських психоаналітиків З. Фрейда, К. Юнга, А., Адлера, Е. Зимеля. У сучасній українській медицині і культурі практично невідомий.

Після отримання незалежності українські вчені змогли повернути призабуту і маловивчену наукову спадщину, це в повній мірі відноситься і до особи академіка Стефана Володимировича Балея. У цьому напрямі значних здобутків досягнув академік Верніков М. М., під редакцією якого 2002 р. в Одесі, а 2009 р. у Львові вийшло видання наукових праць академіка Балея С. В. у 5 томах у 2-х книгах [1].

У відділі культури бібліотеки імені Василя Стефаника у Львові (Оссолінеум) праці вченого відсутні, теж саме в бібліотеці Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. У відділі каталогів віднайдено сучасні праці про вченого, які подані у списку літератури [2; 3]. Першим українським вченим, який доторкнувся до особи Балея С. В. ще в радянські часи був вже згаданий М. М. Верніков, який 1967 р. у своїй кандидатській роботі досліджував матеріалістичні аспекти у діяльності Львівсько-варшавської школи психоаналітиків [4]. У часи незалежності до науково-педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності Степана Балея звернулась дисертантка Фаненштель Н. В. з Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії [5]. 2014 р. у Львові вийшла колективна монографія під редакцією О. Гончаренка «Степан Балея у світлі провідних філософських напрямів ХХ ст.» [6]. Слід згадати львівських вчених, які по своєму аналізували працю С. Балея про психоаналіз особистості Тараса Шевченка. Серед них доктор історичних наук, професор кафедри історії та теорії мистецтв Львівської національної

академії мистецтв Оксана Маланчук-Рибалко та доктора філософських наук, професор НУ «Львівська політехніка» Кашуба М. В. [7; 8]. Людська психіка вимагає обережного ставлення, поваги, як незвіданий і крихкий світ.

Балей С. В. провів перші в Україні психоаналітичні дослідження особистості. Особливо значимим була його робота наприкінці 1916 р. у відношенні до особи нашого Кобзаря, Пророка, Тараса Григоровича Шевченка, до якого науковець ставився дбайливо, обережно, з глибокою пошаною. В цій роботі вчений спробував з висоти своїх фахових знань філософа і лікаря знайти особисті спонукання до художньої творчості в житті Тараса Шевченка. Вчений зупинився на важливості отриманих дитячих життєвих переживань і вражень для творчої людини, як майбутньої мотивації художнього вияву, його змісту і спрямованості.

Звернемось безпосередньо до тексту наукової праці, паралельно ще раз уважно прочитавши зазначені твори Т. Шевченка. В передмові автор наголошує, що дослідники ще далекі від повного розуміння творчості Шевченка. Балей наголошує, що в творчості Тараса Шевченка образ жінки, жінки-матері, матері-покритки займає особливе місце. Через цей образ поет виявляє співчуття до покривджених і знедолених (виділено Б.Л.). Стефан Володимирович робить припущення, що цей домінуючий персонаж бере початок з дитинства поета, коли він втратив власну матір, Катерину. Постать жінки супроводжувала поета в його творчості, вона повертала йому психологічну рівновагу і спокій. Психоаналітик Балей робить висновок, що культ матері у творчості Шевченка пов'язаний з сирітством.

Автор робить спробу заглянути в душу поета через його мистецькі твори. Для психоаналізу дослідник обрав два твори Шевченка поему «Гайдамаки» та вірш «Мені тринадцяти минало». У поемі, говорячи про когось, поет говорить про себе самого, висновок С. Балей. Це як прояв власної сповіді перед читачем. Балей звертається до дитинства поета, де дитячі переживання, стреси, породили майбутні страхи, наявність фобій, що формували відпові-

дний психологічний стан особи поета та його відношення до вибору критеріїв оцінки реальності. В творчості Т. Г. Шевченка був притаманний інфантилізм, звернення до дитинства, до нездійснених дитячих мрій наприклад вірш «Мені тринадцяти минало». У цьому вірші має місце притаманний для творчості Шевченка образ дівчини Оксани, яка завжди розважить, пожаліє: «Прийшла, привітала, Утирала мої сльози і поцілувала»... У творах Кобзаря має місце і мрійництво. Як правило, мрійництво виключає практичні прагматичні дії для їх реалізації, воно дотримується позиції терпеливого очікування нездійсненого чуда, в кращому випадку декларує заклик-спонукання до дій інших осіб. Творчість Шевченка пронизана лірикою, іноді вона має особистісне забарвлення (поема «Гайдамаки», образи Яреми та Оксани). Ярема – це сам поет «От такий то мій Ярема сирота багатий. Таким і я колись-то був». Любов Оксани – це проекція любовних бажань поета у світ. Шевченко наділяв історичні постаті власною психікою (виділено Б.Л.). Самотність, яка була характерною для життя поета, супроводжувала його, вона ж відіграла руйнівну роль у його мрійництві, як у дитячі роки, так і в час зрілості. Тарас Шевченко, як особа мав вражливу і ніжну натуру (дівочу), що спонукало його до творення свого фантастично-мрійливого світу. Шевченко мав вразливу натуру. Для нього надія залишалась колом спасіння. Поет був позбавлений повноцінного кохання, він не «випив келиха» жіночих ласк і пестощів, тому так часто повертається до них у своїх віршах. Одночасно поет з боєм сприймав реальний світ і цей біль як оціночна категорія різниці між мріями і реальністю виливався у вірші.

Повертаючись до концепції Фрейда потрібно визнати, що внутрішній, природній сексуальний потяг дитини гальмується нормами культури і поведінки, що в зрілому стані виливається у сновидіння, неврози, істерію, девіативну поведінку (відхилення від прийнятних ціннісно-нормативних норм). Останнє яскраво змалював австроросійський (галицький) письменник Захер фон Мазох у своїй повісті «Венера в хутрі».

Згодом до психоаналітики творчості Шевченка та по-

шуку його коду мислення по своєму звернулись націоналіст Дмитро Донцов, поетеса Оксана Забужко, американський вчений Григорій Грабович.

Висновки. Застосувавши методологію психоаналізу З. Фрейда дослідник С. Балеї вдало і переконливо показав взаємозв'язок і вплив психоемоційного стану на зовнішні прояви у поведінці особи, Тараса Шевченка. Повертаючись до концепції Стефана Балея, слід визнати, що дитинство є визначальним у формуванні психоемоційної бази дорослої особи. Дослідник цьому періоду людського життя відводить гіперважливе місце. Балеї звертає увагу, що Шевченко акцентував увагу на своїх власних переживаннях, нерідко переносючи їх на своїх персонажів, живих і не живих: дитина, історична постать, тополя. Стефан Балеї називає проявом ендиміонізму шевченківські спроби отримати жіночі ласки у віршах, «Цілувались, обнімались, З усієї сили; То плакали, то божились, То ще раз божились». Для творчості поета образ естетично красивої, коханої жінки, матері-храму святості злились в одному образі. Творчості Шевченка були притаманні мрійництво та романтизм про минулі часи, козаччину, тодішня епохальна мода на романтизм. Поет у своїх віршах стоїть на християнських релігійних постулатах.

Однак дослідник С. Балеї не взяв до уваги інших історичних персонажів «Гайдамаки» Івана Гонту і Максима Залізняка, керівників гайдамацького повстання 1768 р. на Правобережній Україні. Яких поет наділив твердою волею, цілеспрямованістю, самопожертвою в ім'я спільної справи. Адже Гонта позбавив життя двох своїх малолітніх дітей, бо були католиками. Невже на такий вчинок спроможна жіноча натура, яку дослідник домінуюче приписує Кобзарю. Персонажі поеми «Гайдамаки» козаки і селяни згуртовані проти польських панів, які проводили політику ополчення та окатоличення.

Галайда Ярема крім чистої любові до коханої дівчинититарівни Оксани, клекоче люттю до ворога, польської шляхти, якій мстить за знедолене життя. «Дайте ляха, дайте жида! Мало мені, мало! Дайте ляха, дайте крові Наточить з поганих». Слід визнати, в першу чергу, творчість

Кобзаря, в тому числі і в поемі «Гайдамаки» будить українську націю до згуртованості, на боротьбу за свої національні інтереси проти гнобителів і в цьому Пророк використав всю притаманну психоемоційну палітру своєї багатогранної геніальної особистості. Поезія Т. Г. Шевченка – це дзеркало його душі і почувань.

Список джерел:

1. Бaley С. Зібрання праць: у 5 томах і 2 книгах. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2009– Т. 2– 512 с.
2. Вінтюк Ю. В. Степан Володимирович Бaley: до 130-річчя від дня народження/ Ю. В. Вінтюк// феномен людини. Здоровий спосіб життя: зб. Наук. Пр. / за ред. Ю. М. Панишка. – Львів: Сполом, 2015. – Вип. 36. – С. 49-52.
3. Петрик П.Т., Бондаренко Л. І. Академік Степан Володимирович Бaley: біографічні та наукові аспекти (до 125-річчя з дня народження)// Журнал психіатрії і медичної психології–2011– №1– С. 83-93.
4. Верніков М.М. Львівсько-варшавська філософська школа і розвиток в ній матеріалістичних тенденцій... дис. канд. філос. Н аук. Львів, 1967 – С. 344-388.
5. Фаненштель Н. В. Науково-педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність Степана Бaley (1885-1952 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Наталя Василівна Фаненштель, МОНУ, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія – 20 с.
6. Гончаренко О. та інші. Степан Бaley у світлі провідних філософських напрямів ХХ ст.: монографія/ [О. Гончаренко... [та інші]: за зпг. Редакцією О. Гончаренка. Львів.– Ліга Прес, 2014 – 348 с.
7. Маланчук-Рибак О. Тарас Шевченко у психоаналітичних дослідження Степана Бaley. Львів. – Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Випуск 25. – С. 87-96
8. Кашуба М. В. Творчість Т. Шевченка в контексті психоаналізу // Філософські науки. Вісник Нац. універ. „Львівська політехніка”. – № 550. – Львів, 2006. – с. 83-94.
9. Бaley С. З психології творчості Шевченка – Львів: Шляхи, «Новітня бібліотека», Ч. 20 – Друкарня Ставропігійського інституту під управою Ю. Сидорука – 1916 – 91 с. URL: http://www.nibu.kiev.ua/elfond/z_psihologijii_tvorchosti_shevch

enka/z_psihologii_tvorchosti_shevchenka.pdf. (дата звернення 23.02.2018).

10. Шевченко Т. Г. Поема «Гайдамаки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=723> (дата звернення 23.02.2018); Мені тринадцяти минало... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://taras-shevchenko.in.ua/virshi/meni_trynadtsyatyi_mynalo.html. (дата звернення 23.02.2018).

@ Левик Богдан. Стаття надійшла 24 лютого 2018 р.